

II. Vilmos (nemzetközi) büntetőbíróság elé állításának megghiúsult terve az I. világháborút követően

I. Bevezetés

Amikor 2018 nyarán olvastam a Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Karán – a Jogelméleti, Jogtörténeti és Egyházjogi Tanszék keretében – működő Dósa Elek Kutatóműhely felhívását, miszerint lehetőség lenne részt venni egy az I. világháború lezárásának 100 éves évfordulójára emlékező konferencián, bár se történész, se jogtörténész nem vagyok, mégis arra gondoltam, tán hasznosnak ítélik a szervezők egy nemzetközi jogász jelentkezését is. Számunkra, a nemzetközi jog oktatói, kutatói számára is fontos mérföldkönek számított ugyanis a Nagy Háború, egyetemi előadásainkon is gyakorta felmerül az első világháború számos aspektusa, legyen szó akár a humanitárius nemzetközi jog fejlődéséről, fegyverzetkorlátozásról, leszerelésről, szerződések érvényességének kérdéséről, vagy akár az államok közötti erő alkalmazásának tilalmáról. A nemzetközi jogászok nem túl népes táborának tagjai közül a nemzetközi büntetőjog kutatói számára is különösen fontos állomás az I. világháború, az azt követő nemzetközi felelősségre vonási kísérlet. Ekkor merült fel ugyanis elsőként egy nemzetközi szerződésben egy nemzetközi összetételű büntetőbíróság felállításának gondolata. S bár ez a terv – ekkor – kudarcot vallott, s nem vált realitássá az elképzelés (az első nemzetközi összetételű büntetőbíróságok végül csak a II. világháború után kezdhették meg munkájukat, lásd a nürnbergi,² majd a tokiói³ nemzetközi katonai törvényszékeket), a nemzetközi büntetőjog kialakulását, östörténetét, ekként az I. világháború utáni felelősségre vonási kísérletet tanulmányozni a ma kutatója számára is hasznos feladat. A tervezett konferenciára így jelentkeztem az alábbi témamegjelöléssel (amelyet a szervezők nagy örömmel pozitívan bíráltak el): „Az I. világháborút lezáró békeszerződések rendelkezései a háború törvényeit és szokásait megsértők felelősségre vonásáról. A felvázolt, ám megghiúsult első nemzetközi büntetőbíróság felállításának terve”.

Jelentkezésemkor is éreztem azonban, s a konferencia közeledtével, illetve a standard nem bőséggel mért időkeret tudatosításával egyre egyértelműbb lett, hogy muszáj lesz terveimnek korlátot szabni, így kénytelen voltam beljebb venni előadásom tárgykörén. Biztam benne, hogy a hallgatóság is hasznosnak találja majd, végül úgy döntöttem, hogy egy szűkebb témára lenne érdemes fókuszálnom: II. Vilmos német uralkodó bíróság, nemzetközi bíróság elé állításának megghiúsult tervére. Arról kívántam tehát szólni, hogyan képelték a német

¹ PhD, egyetemi docens: Nemzeti Közsolgálati Egyetem, Nemzetközi és Európai Tanulmányok Kar, Nemzetközi Jogi Tanszék; Károli Gáspár Református Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Társadalomtudományok és Nemzetközi Tanulmányok Intézete. csapo.zsuzsanna@uni-nke.hu, csapo.zsuzsanna@kre.hu

² Nemzetközi Katonai Törvényszék. Lásd a nürnbergi törvényszéket felállító, 1945 augusztusában kelt londoni egyezményt s benne a bíróság statútumát. Agreement for the prosecution and punishment of the major war criminals of the European Axis. Signed at London, on 8 August 1945. 82 U.N.T.C. 280. <https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%2082/v82.pdf> (2019. 01. 14.)

³ Távol-keleti Nemzetközi Katonai Törvényszék. Lásd a tokiói törvényszéket felállító Szövetséges Hatalmak Főparancsnokának (Douglas MacArthur tábornoknak) 1946 januárjában kelt rendeletét, s benne foglalva a bíróság statútumát. Special proclamation by the Supreme Commander for the Allied Powers at Tokyo January 19, 1946. Establishment of an International Criminal Tribunal for the Far East. http://www.un.org/en/genocideprevention/documents/atrocity-crimes/Doc.3_1946%20Tokyo%20Charter.pdf (2019. 01. 14.)

császár számonkérését az I. világháború lezárásakor, s ennek a felelősségre vonási kísérletnek milyen máig tartó hatásai lettek, hogyan befolyásolta a nemzetközi büntetőjog további fejlődését.

Úgy gondoltam, úgy reméltem, előadásom különösen akkor lehetne hasznos, ha nem csupán a régmúltról ejtenék szót, hanem röviden rávilágítanék arra is, hogy 100 évvel az I. világháború lezárása után ma szintúgy gondot okozhat, miként lehet felelősségre vonni állam- vagy kormányfőket nemzetközi bűncselekmények⁴ elkövetéséért.

Így az I. világháborút követő történések feltárása után egy példán keresztül dióhéjban összefoglaltam azt is, ma milyen nehézségekbe ütközhet egy államfő felelősségre vonása, ha megalapozott a gyanú arra vonatkozóan, hogy népirtásért, háborús bűncselekményért, emberiség elleni bűntettért, netán agresszióért felelnie kellene, ám az adott ország nemzeti hatóságai semmit nem tesznek (hajlandóság vagy képesség híján) bíróság elé állításának érdekében. Jelen tanulmány ezen előadás – kibővített – összefoglalását célozza.

II. A német uralkodó kudarcba fulladt nemzetközi felelősségre vonási kísérlete

II.1. A versailles-i békeszerződés releváns rendelkezései

Lássuk elsőként a versailles-i szerződés releváns rendelkezéseit 100 év távlatából.⁵ Az egyezmény „Büntető rendelkezések”⁶ címet viselő VII. részében, a 227. cikkben az alábbiakat rögzítették:⁷

„A Szövetséges és Társult Hatalmak a Hohenzollern-házból származó II. Vilmos volt német császárt a nemzetközi erkölcsnek és a szerződések szentségének legsúlyosabb megsértése miatt nyilvánosan vád alá helyezik.

Külön Bíróságot fognak felállítani, hogy a vádlott felett, a védelemhez való jogának maradéktalan biztosítása mellett, ítélkezzen. A Bíróság öt bíróból fog állni, akiket a következő öt hatalom: az Amerikai Egyesült Államok, Nagy-Britannia, Franciaország, Olaszország és Japán neveznek ki. [...]”

Az első nemzetközi büntetőbíróság összetételét illetően tehát az elképzelések szerint a Németországot legyőző antant szövetség 5 nagy állama⁸ küldte volna a bírókat a testületbe. (A legjelentősebb erőt képviselő – volt – szövetségesek közül a breszt-litovszki különbékével a

⁴ Népirtás, háborús vagy emberiség elleni bűncselekmény, illetve agresszió.

⁵ A Szövetséges és Társult Hatalmak, valamint Németország között kötött szerződést 1919-ben fogalmazták s írták alá, hatályba a rá következő évben lépett. Schorkopf, Frank: Versailles Peace Treaty (1919). Max Planck Encyclopedia of Public International Law. Article last updated: October 2010. <http://opil.ouplaw.com/view/10.1093/law:epil/9780199231690/law-9780199231690-e737?rskey=FNwiEH&result=1&prd=OPIIL> (2019. 01. 15.)

⁶ „Penalties” (angol), „Strafbestimmungen” (német), „Sanctions” (francia). Ádány Tamás Vince fordításában: „Megtorlások”. Ádány Tamás Vince: A Nemzetközi Büntetőbíróság joghatósága. Előzmények, tendenciák, előfeltételek. Pázmány Press. Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Budapest, 2014. p. 19.

⁷ A fordítás forrása: http://www.grotius.hu/doc/pub/UPKVVT/2013-02-06_a-versailles-i-bekeszerzodes.pdf (2019. 01. 15.) Lásd ugyanitt a 227. cikk teljes szövegét, s a szerződés további rendelkezéseit (részlegesen közölve). Az online publikáció forrásául a következő kiadványt jelölte meg: Halmosy Dénes: Nemzetközi szerződések 1918-1945. A két világháború közötti korszak és a második világháború legfontosabb külpolitikai szerződésai. Második, átdolgozott és bővített kiadás. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 1983. pp. 53-78.

⁸ A versailles-i szerződés szóhasználatával: az 5 „Szövetséges és Társult Főhatalom” (*Principal Allied and Associated Powers, les principales puissances alliées et associées, die alliierten und assoziierten Hauptmächte*). Lásd a szerződés preambulumát.

háborúból már 1918 márciusában⁹ kilépett Oroszország értelemszerűen – lévén, a versailles-i békeszerződésnek sem részese – nem delegált volna bírót).¹⁰

II.2. Történelmi előképek

Korábban nemzetközi összetételű bíróság nem létezett. Egyedüli előképként szokás emlegetni Peter von Hagenbach 1474-ben Breisach városában tartott perét, amelyben 28 különböző nemzet képviselőjében eljáró bíró mondott ítéletet a polgári lakossággal szemben kegyetlenkedő (mai fogalmaink szerint emberiség elleni, illetve háborús bűntettet elkövető) Hagenbach, Burgundia hercegének elzászi kormányzója felett,¹¹ de voltaképpen mindegyik bíró a „Szent Római Birodalom” területéről érkezett, így e 15. századi fórum mai fogalmaink szerint nem tekinthető valódi nemzetközi bíróságnak. (Ámbár az is kétségtelen, ekkorra már távolról sem lehetett életképes politikai entitásnak tekinteni a Német-római Birodalmat mint rengeteg fejedelemség államalakulatát, így érvelhető akár e távoli előképül szolgáló törvényszék nemzetközi jellege.)¹²

Érdekes és érdemes lehet megfontolnunk, hogy pár évtizeddel az I. világháború előtt Gustav Moynier, a Vöröskereszt Nemzetközi Bizottságának alapító tagja és későbbi elnöke miként képzelte el egy nemzetközi összetételű büntetőbíróságot. 1872-ben Moynier a francia-porosz háborúban (1870-71) elkövetett cselekmények elbírálására egy állandóvá váló törvényszék felállítását kezdeményezte. Egy olyan bíróságot vizionált, amelyet időről-időre aktiválnának, ha a bíróságot felállító szerződés részes felei között fegyveres konfliktus törne ki. Az ő elképzelése szerint 1-1 bírát jelölhettek volna a testületbe a szembenálló hadviselő felek (vagy ha többen is vannak, az egyes szövetségek), s 3 bírát sorshúzással semleges államok delegálhattak volna.¹³ Ha időközben az a semleges állam, amely bírát jelölt, hadviselő féllé vált volna a vizsgált fegyveres konfliktusban, e bíró helyett ismételt sorsolással új bírát kellett volna választani.¹⁴

Moynier felvázolt koncepciója nem nyert kellő támogatást, s feledésbe is merült az idők során. A 19. század 70-es éveiben megfogalmazott progresszív ideái közül a semleges bírának (is) teret adó bírói testületre vonatkozó elképzelése az I. világháborút lezáró

⁹ Szegő Iván Miklós: A breszt-litovszki béke és a nemzetközi erőviszonyok átalakulása. <http://elsovh.hu/a-breszt-litovszki-beke-es-a-nemzetkozi-eroviszonyok-atalakulasa/> (2019. 02. 09.)

¹⁰ Megjegyzendő, hogy a fegyveres konfliktussal kapcsolatos jogsértések elkövetői felelősségre vonásának elmaradhatatlanságát már a Nagy Háború kezdetén többek, több fórumon hangsúlyozták. Egyetlen példát kiemelve, 1915-ben Elihu Root (korábbi amerikai hadügy-, majd külügyminiszter) leszögezte: „*A civilizált világnak el kell döntenie, vajon az, amit nemzetközi jognak nevezünk, továbbra is csupán egy etikett-kódex legyen, vagy olyan valódi joganyag, amely jóval határozottabb és megkerülhetetlenebb kötelezettségeket keletkeztet, mint ez idáig.*” Root, Elihu: *The Outlook for International Law*, pp. 2-4. In: *Proceedings of American Society of International Law*, Vol. 9. 1915. pp. 2-11. Idézi: Çakmak, Cenap: *A Brief History of International Criminal Law and International Criminal Court*. Palgrave Macmillan, 2017. p. 33.

¹¹ Kovács Péter: *Nemzetközi közjog*. Osiris. 2011. pp. 10, 204, 325. (37, 720, 1236. pontok) https://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop425/2011_0001_520_nemzetkozi_kozjog/adatok.html (2019. 01. 15.)

¹² Gordon, Gregory S.: *The Trial of Peter von Hagenbach: Reconciling History, Historiography, and International Criminal Law*. In: Heller, Kevin – Simpson, Gerry (ed.): *The Hidden Histories of War Crimes Trials*. Oxford University Press. 2013. pp. 14, 42. <http://www.oxfordscholarship.com/view/10.1093/acprof:oso/9780199671144.001.0001/acprof-9780199671144-chapter-2> (2019. 01. 15.); Forgó András: *Egy ismeretlen ismerős – a Német-római Birodalom*, p. 189. In: *Világtörténet*, No. 2. 2014. pp. 189-190. <http://real.mtak.hu/14946/1/Bevezet%C3%B6.pdf> (2019. 02. 09.)

¹³ A Svájci Államszövetség mindenkori elnöke sorsolt volna a semleges részes államok közül.

¹⁴ Hall, Christopher Keith: *The first proposal for a permanent international criminal court*. In: *International Review of the Red Cross*, No. 322. 1998. <https://www.icrc.org/eng/resources/documents/article/other/57jp4m.htm> (2019. 01. 15.)

versailles-i békeszerződés fogalmazóit bizonyosan nem érintette meg.¹⁵ Láthattuk a szerződés releváns 227. rendelkezését, eszerint az I. világháború után (majd ugyanúgy a II. világháború után Nürnberg és Tokió esetében) neutrális bírának nem jutott volna hely a tervezett testületben, csakis a győztesek ítélkezésére kerülhetett (volna) sor.

Németország azon ellenvetésére, miszerint az antant hatalmak által kinevezett bíróságtól csakis egyoldalú és méltánytalan ítélkezés várható, a szövetségesek a következőképp reagáltak 1919 júniusában. Meggyőződésük szerint azok, akik maguk is bűnrészesek, lehetetlen, hogy megbízzanak „az emberiség elleni támadásért” közvetlenül felelősök tárgyalásának fair mivoltában. Állították, majd’ az egész világ összefogott a német hódító tervek meghiúsulásáért, így a törvényszék, amit ők felállítani szándékoznak, a civilizált világ nagyobb részének ítéletét fogja képviselni. Jelezték, nem fogadják el azt a javaslatot, amely olyan államok képviselőit szándékozna a törvényszékbe ültetni, amely országok nem vettek részt a háborúban. Hangsúlyozták, a vádlott felelősségre vonásának elfogulatlanságát és igazságos mivoltát illetően készek a történelem ítélőszéke előtt megméretetni.¹⁶

A semlegesség kívánalma tehát se ekkor, se a második világháború után nem, elsőként csak az 1990-es évek első felében felállított nemzetközi büntetőtörvényszékek idején realizálódhatott. Míg a II. világháború után kizárólag a győztesek delegálták az immár valóban felállításra került nemzetközi büntetőbíróságokba a bírakat, és az ügyészeket ugyancsak – s a vádlottak padján csakis a vesztesek ültek –, addig az Ex-Jugoszláv, valamint a Ruandai Nemzetközi Büntetőtörvényszékek bírait már az ENSZ Közgyűlése választotta a méltányos földrajzi megoszlás elvét figyelembe véve, s az ICTY¹⁷ és az ICTR¹⁸ ügyészét az ENSZ Biztonsági Tanácsa nevezte ki, a délszláv háborúban és a ruandai népirtásban nem érintett államokból.

¹⁵ Egy másik előremutató gondolata az ezredfordulón valósulhatott csak meg: az 1998-ban életre hívott Nemzetközi Büntetőbíróság (ICC, International Criminal Court) ugyanis az általa is javasolt áldozat-kompenzációra is fókuszál, nemcsak – ahogy Moynier is elképzelte – a bűnelkövetők megbüntetésére. Hall: op. cit.; Kovács Péter: Kártérítés és kárpótlás a Nemzetközi Büntetőbíróság előtt – a Katanga ügy fényében. In: Homicskó Árpád Olivér – Szuchy Róbert (ed.): Studia in Honorem Péter Miskolczi-Bodnár. De iuris peritorum meritis 11. Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Budapest, 2017. pp. 381-389; Lásd továbbá a Nemzetközi Büntetőbíróság felállító Római Statútum 79. cikkét, s az ICC honlapján található információkat. Rome Statute of the International Criminal Court. Rome, 17 July 1998. 2187 U.N.T.S. 3. <https://treaties.un.org/doc/publication/unts/volume%202187/v2187.pdf>; <https://www.icc-cpi.int/about/victims>; <https://www.icc-cpi.int/tfv>; <https://www.trustfundforvictims.org/> (2019. 01. 16.)

¹⁶ „As regards the German contention that the trial of the accused by tribunals appointed by the allied and associated powers would be a onesided and inequitable proceeding, the allied and associated powers consider that it is impossible to intrust in any way the trial of those directly responsible for the offensive against humanity and international right to their accomplices in their crimes. Almost the whole world has banded itself together in order to bring to naught the German plan of conquest and dominion. The tribunals they will establish will therefore represent the deliberate judgment of the greater part of the civilized world. They cannot entertain the proposal to admit to the tribunal representatives of countries which have taken no part in the war. The allied and associated powers are prepared to stand by the verdict of history as to the impartiality and justice with which the accused will be tried.” Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, The Paris Peace Conference, 1919. Volume VI. Paris Peace Conf. 185.1/260. The President of the Peace Conference (Clemenceau) to the President of the German Delegation (Brockdorff-Rantzau). Paris, June 16, 1919. <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1919Parisv06/d93> (2019. 01. 30.) Schabas, William A.: The Trial of the Kaiser. Oxford University Press, 2018. p. 209; Baldwin, Simeon E.: The Proposed Trial of the Former Kaiser, pp. 81-82. In: The Yale Law Journal, Vol. 29. No. 1. 1919. pp. 75-82. Yale Law School. Faculty Scholarship Series. Paper 4285. http://digitalcommons.law.yale.edu/fss_papers/4285; <https://www.jstor.org/stable/786894> (2019. 01. 30.) Egy másik forrás szerint az idézet egy 1919. június 13-ai, Wilson elnök házában tartott párizsi találkozón készült feljegyzésből származik. Miller, David Hunter: My Diary at the Conference of Paris. Printed for the author by the Appeal printing Company, New York, 1924. pp. 400-401. Hivatkozza: Glueck, Sheldon: The Nuernberg Trial and Aggressive War. In: Mettraux, Guénaél (ed.): Perspectives on the Nuremberg Trial. Oxford University Press, 2008. p. 112.

¹⁷ ICTY: International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia.

¹⁸ ICTR: International Criminal Tribunal for Rwanda.

II.3. *A nullum crimen sine lege elvének figyelembe vétele*

Visszatérve 1919-be és a versailles-i szerződésre, fontos megjegyezni, hogy ha valóban elindult volna II. Vil móssal szemben egy büntetőeljárás, eséllyel húzhatták volna elő a védelem oldalán (mint ahogy a békediktátumot kommentáló német delegáció fel is vetette)¹⁹ a nullum crimen, azaz a visszaható hatályú ítékezés tilalmának elvét. Ilyen büntetőjogi kategória ugyanis, mint amit a békeszerződés tartalmazott – miszerint a császárt „a nemzetközi erkölcsnek és a szerződések szentségének legsúlyosabb megsértése miatt” helyeznék vád alá –, akkor sem (s a nullum crimen szempontjából ez a lényeges) és azóta sem létezett, létezik.²⁰

Kétségtelen, a végül csak a II. világháború után felállított első nemzetközi büntetőbíróság előtt is gyakorta elhangzott a vádlottak részéről a védekezés, miszerint Nürnbergben sérül a „nincs bűncselekmény törvény nélkül” jogelv. A – brit, amerikai, francia és orosz – bírák azonban nem látták megalapozottnak ezen ellenvetést. Ami a három nemzetközi jogon alapuló bűncselekmény közül a béke elleni büntett vádpontot illeti, abban a nürnbergi bíráknak érvelésük során valóban igazuk volt, hogy Németországot kötelezte az általa fel nem mondott 1928. évi Briand-Kellogg paktum,²¹ amelyben az államok lemondtak a háborúról mint a nemzeti politika eszközéről, de az is tény, hogy e Párizsi Paktum egy szót nem tartalmazott semmilyen szankcióról, így egyéni büntetőjogi felelősségről sem rendelkezett.²² (Lásd Hans Kelsen érvelését is, aki a versailles-i békeszerződésnek a volt német császár számonkéréséről szóló 227. cikkét minősítette retroaktív hatásúnak, mivel álláspontja szerint e passzus olyan nemzetközi normák megsértését minősítette individuális szinten büntetendőnek 1919-ben, amelyek egyéni felelősségről nem rendelkeztek.)²³ Megjegyzendő, hogy Nürnberg óta egyetlen más nemzetközi bíróság sem vont, vonhatott felelősségre agresszió elkövetéséért magánszemélyt, hiszen e kategória definiálásában hosszú ideig képtelen volt a nemzetközi közösség dűlőre jutni. Az 1998-ban életre hívott Nemzetközi Büntetőbíróság (ICC)²⁴ joghatóságát is csak 2018 júliusában, 20 évvel státútumának elfogadása után aktiválták e bűncselekmény kapcsán²⁵ (s eleddig ilyen tárgyú vádemelésre még nem került sor a testület előtt).

A versailles-i szerződés 227. cikkében foglalt „a nemzetközi erkölcsnek és a szerződések szentségének legsúlyosabb megsértése” kitétel jelenthetett akár agresszió elkövetéséért,²⁶ akár háborús bűncselekményért történő felelősségre vonást. Csupán

¹⁹ Comments by the German Delegation on the Conditions of Peace. In: International Conciliation, No. 143. October 1919. Idézi: Ádány: op. cit. p. 20.

²⁰ Ádány: op. cit. p. 20.

²¹ Lásd: 1929. évi XXXVII. törvénycikk a háború igénybevételéről való lemondás tárgyában Párisban 1928. évi augusztus hó 27-én kötött nemzetközi szerződés becikkelyezéséről.

²² Figyelemre méltó Hoffmann Tamás fentiekkel kapcsolatos megállapítása: „A Nürnbergi Törvényszék ugyanakkor a nullum crimen sine lege elvet nem tekintette sem szokásjogi szabálynak, sem általános jogelvnek. Az IMT hangsúlyozta, hogy a nullum crimen sine lege elvet az igazságosság megfogalmazásának tekinti, amely megengedi olyan cselekmények miatt is a felelősségre vonást, amelyet az elkövetés idején nem tiltott jogszabály, amennyiben igazságtalan következményekkel járna, ha az ilyen cselekmények büntetlenül maradnának.” Hoffmann Tamás: Az emberiség elleni bűncselekmények nemzetközi és magyar jogi szabályozása, p. 37. In: Állam- és Jogtudomány, Vol. LVIII. No. 1. 2017. pp. 29-55.

²³ Kelsen, Hans: Principles of International Law. The Lawbook Exchange, 2003. (Első megjelenése a kötetnek: 1952.) p. 132.

²⁴ ICC: International Criminal Court.

²⁵ Akande, Dapo: The International Criminal Court Gets Jurisdiction Over the Crime of Aggression. EJIL: Talk! Blog of the European Journal of International Law, December 15, 2017. <https://www.ejiltalk.org/the-international-criminal-court-gets-jurisdiction-over-the-crime-of-aggression/> (2019. 01. 17.)

²⁶ Hoffmann Tamás szerint a versailles-i békeszerződés 227. cikke már az agresszió büntetéről szólt. Lásd: Hoffmann Tamás „Az agresszió bűncselekménye – nemzetközi jogi és politikai dilemmák” című előadása „A nemzetközi büntető igazságszolgáltatás kihívásai” című konferencián, Budapest, 2018. 10. 18. MTA

feltételezhető, hogy a felállítandó bíróság státúmában sokkal pontosabban határozták volna meg az eljáró fórum tárgyi joghatóságát. A 227. cikk két- vagy akár többértelműségével természetesen a szerződés szövegezői is tisztában voltak. A leendő vádpontok tisztázására azonban a későbbiekben sem került sor, homályos enigma maradt e rendelkezés.²⁷ (Nemzetközi szerződések esetében gyakorta szándékolt – a sok [érdeklő bírónak] fél közötti kompromisszum elérése érdekében – az ambiguitás,²⁸ ámde büntetőjogi felelősségre vonás kérdésében ez mégsem „szerencsés”, sőt, hogy fogalmazzunk tisztán, nem akceptálható.)

Nemzetközi kodifikációs egyezmények mindazonáltal ekkor léteztek már, amelyek a szokásjog mellett rögzítették, melyek a hadviselő felek kötelezettségei (akkor még csupán nemzetközi) fegyveres konfliktus idején. Az I. világháború kezdetén ugyanis hatályban voltak már a sebesült katonák védelméről rendelkező 1864. évi és 1906. évi genfi egyezmények,²⁹ illetve a *ius in bello* genfi, azaz humanitárius jogi ága mellett már a hágai ág is kibomlott a hadviselés szabályairól szóló 1899. és 1907. évi hágai egyezmények formájában.³⁰ Sőt, fegyverzetkorlátozási egyezmény is napvilágot látott már, így az 1868-ban kelt szentpétervári nyilatkozat³¹ is rögzítette már azt az alapvető tételt, hogy a hadban álló felek nem rendelkeznek korlátlan szabadsággal a hadviselés eszközeinek és módjainak megválasztásában.³² A *ius ad bellum* korlátozása azonban még csak épp hogy pár évvel

Jogtudományi Intézet. Az előadást összefoglaló tanulmány az Állam- és Jogtudomány folyóiratban fog megjelenni 2019-ben. Lásd továbbá: Greppi, Edoardo: The evolution of individual criminal responsibility under international law. In: International Review of the Red Cross, No. 835. 1999. <https://www.icrc.org/en/doc/resources/documents/article/other/57jq2x.htm> (2019. 02. 02.); Sellars, Kirsten: The First World War, Wilhelm II, and Article 227: The Origin of the Idea of 'Aggression' in International Criminal Law. In: Kress, Claus – Barriga, Stefan (ed.): The Crime of Aggression – A Commentary. Cambridge University Press, 2016. pp. 21, 36. Kirsten Sellars szerint a „szerződések szentsége” kitétel utalhatott Belgium és Luxembourg semlegességének megsértése miatti számonkérés szándékára is. Sellars: op. cit. p. 36.

²⁷ Ahogy az amerikai delegált, James Brown Scott meg is jegyezte röviddel a konferenciát követően, nem kaptak, nem adtak választ a következő kérdésekre: „*Mi az erkölcs? Mi a nemzetközi erkölcs? Mit jelent a nemzetközi erkölcs megsértése? S mit értsünk e dolgok súlyos megsértése alatt [...]?*” Márpedig, folytatta, míg rendszerint a jog teljes világa összhangban áll az erkölcs szférájával, fordítva már nem igaz, azaz hogy a morál megsértése feltétlenül jogsértést is jelentene. Idézi: Sellars: op. cit. pp. 36-37.

²⁸ Ilyen politikai szempontról mesterművet alkotó, jogalkotási szempontból viszont kerülendő példaként említi Herczegh Géza azt a konferenciát, ahol az egyik küldöttség tagja így sóhajtott fel a tanácskozás végén: „*Végre elértük a kívánt kétértelműséget!*” Herczegh Géza: A nemzetközi jogalkotás mai lehetőségei és korlátai. Akadémiai székfoglaló, 1986. január 8. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1987. pp. 23, 40. Online elérhető: http://real-eod.mtak.hu/3414/1/MTA_ErtekezésekEmlékezések_063_000810417.pdf (2019. 02. 02.); Lásd még: Bruhács János: Nemzetközi jog I. Általános rész. Dialóg Campus, Budapest – Pécs, 2008. p. 74.

²⁹ Lásd: 1911. évi XX. törvénycikk a hadrakelt seregek sebesültjei és betegek sorsának javítása végett a Genfben kötött egyezmények beczikkelyezéséről. Németország részes állam volt mind az 1864. évi, mind az 1906. genfi egyezményekben.

[https://ihl-databases.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/States.xsp?xp_viewStates=XPages_NORMStatesParties&xp_treatySelected=120;](https://ihl-databases.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/States.xsp?xp_viewStates=XPages_NORMStatesParties&xp_treatySelected=120)
https://ihl-databases.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/States.xsp?xp_viewStates=XPages_NORMStatesParties&xp_treatySelected=180 (2019. 01. 19.)

³⁰ Lásd: 1913. évi XLIII. törvény az első két nemzetközi békeértekezleten megállapított több egyezmény és nyilatkozat beczikkelyezése tárgyában. Németország részes fél volt valamennyi, 1899-ben és 1907-ben elfogadott, s hatályba lépett, *ius in bello* tárgyú hágai egyezményben, kivéve a második békekonferencián született nyilatkozatot (a léggömbökről lövedékek és robbanóanyagok indításának tiltásáról). [https://ihl-databases.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/vwTreatiesByDate.xsp;](https://ihl-databases.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/vwTreatiesByDate.xsp)
<https://ihl-databases.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/vwTreatiesHistoricalByDate.xsp> (2019. 01. 19.)

³¹ 1868. évi szentpétervári nyilatkozat a 400 grammnál kisebb súlyú robbanó lövedékek használatáról való lemondásról háború idején. Declaration Renouncing the Use, in Time of War, of Explosive Projectiles Under 400 Grammes Weight. Saint Petersburg, 1868. A szerződésben részes fél volt Poroszország és az Észak Német Államszövetség. https://ihl-databases.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/States.xsp?xp_viewStates=XPages_NORMStatesParties&xp_treatySelected=130 (2019. 01. 19.)

³² Kovács 2011: op. cit. p. 14. (57. pont); Lattmann Tamás: Nemzetközi humanitárius jog. Oktatási segédanyag.

korábban vette kezdetét, az 1907-ben – szintén a hágai békekonferencián – elfogadott Drago-Porter egyezmény³³ (amely csupán az adós állammal szemben alkalmazott fegyveres erő elé állított korlátot, azaz még messze vagyunk az államok közötti erő alkalmazása tilalmának deklarálásától,³⁴ mely napjaink nemzetközi jogának egyik alapköve). Ahogy Lassa Oppenheim megállapította a világháború kitörése előtt pár évvel, 1912-ben:

*„[a nemzetközi jog] jelenleg nem kifogásolhatja és nem kifogásolja, hogy a konfliktusban lévő államok háborút viseljenek egymással szemben, ahelyett, hogy ellentéteiket békésen rendeznék”.*³⁵

II.4. Ad hoc nemzetközi bíróság

Fontos kiemelni, hogy a Szövetségesek kizárólag ad hoc nemzetközi büntetőtörvényszék felállításában gondolkodtak. Azaz a leendő bíróságnak más feladata nem lett volna, mint II. Vilmos felelősségre vonása.

A tervezett bíróság leendő eseti jellegének hangsúlyozásával lehetett eloszlatni azon szövetséges tárgyalópartnerek aggályait, akik attól tartottak, netán más államfők is II. Vilmos sorsára juthatnak. Hamar világossá tették, hogy a felállítandó bíróság időbeli hatásköre kizárólag a Nagy Háborúra korlátozódna, tárgyát tekintve pedig pusztán a németek tevékenységére, azaz nem szánták precedensteremtőnek a bíróságot.³⁶

Hozzáfűzendő az előzőekhez, hogy a versailles-i szerződés 229. cikke szerint nem kizárólag a volt német uralkodó perére alakult „külön bíróság” lett volna nemzetközi. Egyrészt az elképzelések szerint (ahogy azt a 228. cikk rögzítette) a „kisebb halak” is kénytelenek lettek volna a vádlottak padján felelni tetteikért, másrészt a következő rendelkezés értelmében utóbbiak közül azok, akiknek a terhére rótt cselekménye több szövetséges hatalmat is érintett, e szövetségesek katonai törvényszékeinek tagjaiból összeálló, azaz ugyancsak nemzetközi összetételű bíróság elé kerültek volna. (Míg akiknek büncselekménye lokalizálható volt egy Szövetséges és Társult Hatalom területére, azon németeknek ezen állam katonai törvényszéke előtt kellett volna felelniük.) Ahogy azonban II. Vilmos peréből nem lett semmi, oly’ megkérdőjelezhetőre sikeredett végül az alacsonyabb beosztásúak felelősségre vonása is. Jelen tanulmány terjedelmi okoknál fogva csak előbbire tud fókuszálni, utóbbi kérdéskört nem tudja mélysegeiben feltárni.³⁷

Közszolgálati Nemzetközi Képzési Központ, Nemzeti Közszolgálati Egyetem, 2013. p. 6.

³³ 1907. évi II. Hágai Egyezmény a szerződéses követelések behajtása végett igénybevett fegyveres erő alkalmazásának korlátozásáról. (Lásd az 1913. évi XLIII. törvényben.)

³⁴ Ezt az ENSZ Alapokmánya tette meg, 1945-ben. Lásd a szerződés 2. cikk (4) bekezdését. 1956. évi I. törvény az Egyesült Nemzetek Alapokmányának törvénybe iktatásáról.

³⁵ Oppenheim, Lassa: *International Law: A Treatise*. 2nd ed., Longmans, Green & Co., London, 1912. p. 60. Idézi: Neuner, Matthias: *When Justice is Left to the Losers: The Leipzig War Crimes Trials*. In: Bergsmo, Morten – Ling, Cheah Wui – Ping, Yi (ed.): *Historical Origins of International Criminal Law: Volume 1*. Fichl Publication Series No. 20, Torkel Opsahl Academic EPublisher, Brussels, 2014. p. 350.

³⁶ Sellars: op. cit. p. 33. Említésre nem került még, ám fontos kiemelni, egyáltalán nem voltak az antant hatalmak egységesek nemhogy a felelősségre vonás mikéntje tekintetében, de egyáltalán a volt császár számonkérésének szükségességét illetően sem. Míg a brit miniszterelnöknek, Lloyd George-nak „jól jött” választási kampányához a megtorlás gondolatának felvetése és napirenden tartása, addig az amerikai elnök, Woodrow Wilson ózdkodott egyrészt attól, hogy megteremthetnek egy olyan nem kívánt precedenst, miszerint a mindenkori fegyveres konfliktusok győztesei bíróként és hóhéreként is dönthetnek legyőzötteik sorsáról, másrészt komoly aggályai voltak a tekintetben, Németországot nem lökik-e a kommunizmus karjaiba, ha népét e lépésükkel a szövetségesek felbőszítik, haragra gerjesztik. Kochavi, Arie J.: *Prelude to Nuremberg: Allied War Crimes Policy and the Question of Punishment*. The University of North Carolina Press, 1998. p. 2.

³⁷ Annyi mindazonáltal fentiekhez hozzáteendő, hogy bár a versailles-i békeszerződés értelmében kötelesek lettek volna a kiadásukra (miközben belső joguk ezt tiltotta), német katona nem került szövetségesek – se

II.5. A tervek megghiúsulása

II. Vilmos I. világháborút követő felelősségre vonásának tervéről szólva nem volt tehát indokolatlan az eddigi feltételes módú fogalmazás, hiszen ezen elképzelések megghiúsultak, nem sikerült felállítani a tervezett nemzetközi büntetőbíróságot, a volt uralkodó nem került (semmilyen) bíróság elé.

A 30 éven át uralkodó császár 1918 novemberében – már országát elhagyva – lemondott.³⁸ Hollandiában Vilhelmina királynőtől menedéket kért és kapott (végig itt is tartózkodott 1941-ben bekövetkező haláláig). Kiadására nem került sor. Felelősségéről számot adni bíróság előtt nem volt kénytelen.

Amikor a Szövetséges Hatalmak, a versailles-i békeszerzős alapján, a volt császár extradícióját kérték Hollandiától, nem hívtak fel, nem tudtak felhívni egyetlen létező kiadási egyezményt sem. Nem hivatkoztak egyre sem, feltételezhetően, mert e megállapodások nem is lettek volna alkalmazhatók, ugyanis tárgyukat tekintve nem olyan kérelmekről rendelkeztek, amelyek teljesítése esetén nemzeti helyett egy nemzetközi bíróság járhatott volna el, mégpedig – csírájukban felbukkanó – nemzetközi büntetőjogi normák alapján. E szerződések nem szóltak tehát nemzetközi bíróságról, se „a nemzetközi erkölcs és a szerződések szentsége legsúlyosabb megsértése” bűncselekményéről. A hollandok így nem is kényszerültek arra, hogy az általánosan elfogadott politikai bűncselekmény³⁹ kifogását

nemzeti, se nemzetközi összetételű – katonai törvényszékei elé. Végül – sikerült a németeknek ezt a kompromisszumot kiharcolni – a lipcsei Birodalmi Bíróság (Reichsgericht) előtt kellett néhányuknak felelni, 1921-22 során. A már amúgy is instabil Németország – ahol utcai erőszak, tömegtüntetések vették kezdetüket a nemzeti büszkeséget mélyen sértő antant követelések hatására – további káoszba süllyedését kívánták ezzel az engedménnyel megelőzni. Az eredeti tervekhez képest egy közel 900 (896, de Kramer szerint 862, Kochavi szerint 854), az antant által követelten felelősségre vonandó személy nevét tartalmazó listát (köztük Hindenburg, Tirpitz, Ludendorff, Bülow, von Mackensen, von Bethmann-Hollweg kancellár, stb.) drasztikusan lecsökkentették mindössze 45-re (elengedve a nagy neveket), majd közülük is pusztán 17-en (12 tárgyalás keretében) kerültek a lipcsei Legfelső Bíróság elé, akik közül pedig pusztán 10 (más-más források más-más adatai: Kirs 6, Hobbs 7, Kovács és Hankel 9, Kramer és Neuner 10) bűnösségét állapították meg, de ők is minimális büntetéssel (6 és 10 hónapos, illetve 2, 4 vagy 5 évig terjedő szabadságvesztéssel) voltak kénytelenek szembesülni. S mivel a német jog tiltotta a vádlott távollétében ítélezést, fel sem merült, hogy Lipcsében a volt uralkodó perét in absentia lefolytassák. A jövő lehetséges háborús bűncselekményeinek prevencióját ez a felelősségre vonás (amelyet Aristide Briand francia miniszterelnök komédiának, az igazságszolgáltatás paródiájának, s skandalumnak nevezett) ilyen formában bizton nem szolgálta. Kirs Eszter: A tényfeltáró és békéltető bizottságok helye a nemzetközi büntetőjogi felelősségre vonás intézményrendszerében. PhD értekezés. Miskolci Egyetem Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola, Miskolc, 2009. pp. 16-17; Ádány: op. cit. p. 21; Kovács 2011: op. cit. p. 206. (730. pont); Hobbs, Harry: Hybrid Tribunals and the Composition of the Court: In Search of Sociological Legitimacy, p. 499. In: Chicago Journal of International Law, Vol. 16. No. 2. pp. 482-522; Kramer, Alan: The First Wave of International War Crimes Trials: Istanbul and Leipzig, pp. 447-448. In: European Review, Vol. 14. No. 4. 2006. pp. 441-455; Kochavi: op. cit. p. 2; Neuner: op. cit. pp. 333-338, 343-344, 350-351; Hankel, Gerd: Leipzig War Crimes Trials. In: International Encyclopedia of the First World War. Last updated 21 October 2016. https://encyclopedia.1914-1918-online.net/article/leipzig_war_crimes_trials (2019. 02. 03.) A lipcsei perekben elítéltek számát a különböző források eséllyel azért tüntetik fel eltérően, mert egyrészt összesen 7 bűnösséget kimondó ítélet született, de ezekben 10 vádlott felelősségéről is döntöttek (azaz voltak egyesített ügyek), illetve talán mert az elmarasztaló ítéletek között voltak olyanok, amelyek esetében a vádlottak nem szerepeltek semmilyen korábbi – tágabb vagy szűkebb –, felelősségre vonást követelő listán. Megítélésem szerint Neuner táblázata nyújthatja számunkra a legmegbízhatóbb fogódzót, ha az eredeti forrásokat nincs módunk tanulmányozni. Hankel: op. cit.; Neuner: op. cit. pp. 334-337. A korabeli szakirodalomból lásd az immár digitálisan is elérhető monográfiát: Mullins, Claud: The Leipzig Trials. An Account of the War Criminals' Trials and a Study of German Mentality. H. F. & G. Witherby, London, 1921. <http://www.archive.org/details/leipzigtrialsac00mull> (2019. 02. 03.)

³⁸ Balfour, Michael Graham: William II. Emperor of Germany. <https://www.britannica.com/biography/William-II-emperor-of-Germany> (2019. 01. 22.)

³⁹ Lásd pl. napjainkban a nemzetközi bűnjogi jogsegélyről szóló 1996. évi XXXVIII. törvényünk releváns rendelkezését: 5. § (1) „[...] a jogsegély iránti megkeresés akkor teljesíthető vagy terjeszthető elő, ha [...] b) a

felvessék.⁴⁰ S mivel a németalföldi állam nem volt részes fél a versailles-i szerződésben, így úgy tekintettek rá, mint amely megállapodás őket harmadik félként nem kötelezi, nem kötelezheti.⁴¹

Természetesen a Szövetségesek megtehették volna, hogy távollétében, in absentia tárgyalnak II. Vilmos felelősségéről, de nyilvánvalóvá vált, így nem kívánják az eljárást lefolytatni. Valószínűleg az amerikai és a brit jogi felfogás akadályozta, hogy e téren mind konszenzusra jussanak.⁴² Kontrasztként említhető a II. világháború után eljáró nürnbergi bíróság, amely Martin Bormann büntetőjogi felelősségét távollétében ítélte meg⁴³ (s ítélte halálra, az akkorra egyébként már – valószínűleg, de a bíróság által nem ismertén – öngyilkossá vált náci vezetőt).⁴⁴ Ma – a fair eljárás jegyében, a fegyverek egyenlősége elvének tiszteletben tartásával – státútuma szerint a Nemzetközi Büntetőbíróság csakis a vádlott jelenlétében ítélkezhet.⁴⁵ Igaz – erős kritikákat ugyan kiváltva⁴⁶ –, ma is létezik olyan nemzetközi karakterű bíróság, így a Libanoni Különleges Törvényszék, amely előtt nem lehet akadály,⁴⁷ ha a vádlottat nem sikerül kézre keríteni.⁴⁸

II.6. A volt császár immunitásának kérdése

Ha megvalósulnak a versailles-i szerződésben rögzítettek, II. Vilmos lett volna az első, akinek volt államfőként hivatali ideje alatt elkövetett cselekményekért (nemzetközi bűncselekményekért) nemzetközi büntetőbíróság előtt kellett volna felelnie. (Fontos hangsúlyozni, hogy jelen tanulmány nem vizsgálja, II. Vilmost valóban terhelte-e felelősség, nem tér ki tehát arra, hogy ha létrejött volna a törvényszék, eséllyel – fair eljárás keretében – milyen ítéletnek kellett volna megszületni.)

A német uralkodó felelősségre vonásának megghiúsult kísérletét 100 év távlatából vizsgálva többek között az a kérdés kelthet figyelmet – mégpedig napjaink szintén kudarcos eljárásai miatt –, hogy vajon Hollandia hivatkozott-e a császár immunitására mint büntethetőségének akadályára. A válasz: Hollandia a kiadatás megtagadásakor nem hozta fel az államfői mentesség érvét. Mivel a volt császár nem került bíróság elé, kérdés maradt, vajon zátonyra futott-e volna II. Vilmos tárgyalása arra hivatkozással, hogy immunitása nem szűnt meg lemondásával a korábban államfői minőségében tett cselekedetei vonatkozásában.

jogsegély nem politikai bűncselekményre [...] vonatkozik.” Vagy lásd szintén napjainkból, de nemzetközi, európai szintről, az Európa Tanács égisze alatt 1957-ben Párizsban kötött európai kiadatási egyezményt, amely szerint: 3. cikk (1) „A kiadatást nem engedélyezik, ha azt a bűncselekményt, amely miatt a kiadatást kéri, a megkeresett Fél politikai bűncselekménynek [...] tekinti.” (Utóbbi szerződést hazánkban kihirdette: az 1994. évi XVIII. törvény.)

⁴⁰ Mevis, Paul – Reijntjes, Jan: Hang Kaiser Wilhelm! But For What? A Criminal Law Perspective. In: Bergsmo – Ling – Ping (ed.): op. cit. p. 221.

⁴¹ Ibid. p. 216.

⁴² Ibid. p. 217.

⁴³ A Nemzetközi Katonai Törvényszék státútumának 12. cikke alapján.

⁴⁴ Schwarz, Alexander: The legacy of the Kenyatta case: Trials in absentia at the International Criminal Court and their compatibility with human rights, p. 103. In: African Human Rights Law Journal, Vol. 16. No. 1. 2016. pp. 99-116. <http://www.scielo.org.za/pdf/ahrj/v16n1/06.pdf> (2019. 01. 22.)

⁴⁵ Lásd az ICC Státútumának 63 (1) cikkét: „A vádlottnak a tárgyaláson jelen kell lennie.” (A 2016. májusi T/10722. számú törvényjavaslat – a Nemzetközi Büntetőbíróság Státútumának és a Státútum 8. cikkére vonatkozó kampalmai módosításának kihirdetéséről – szerinti fordítás.)

⁴⁶ Miszerint megfelel-e ez az eljárás többek között az 1966. évi Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya 14. cikkében foglaltaknak, azaz a tisztességes eljáráshoz való emberi jogból fakadó kötelezettségeknek. (A szerződést Magyarországon kihirdette: az 1976. évi 8. törvényerejű rendelet.)

⁴⁷ Státútumának 22. cikke alapján. Statute of the Special Tribunal for Lebanon, 30 May 2007, UNDoc S/RES/1757 (2007).

⁴⁸ Schwarz: op. cit. p. 104.

Az ugyanis bizton állítható, II. Vilmos lemondásával immunitásának is vége szakadt. Azzal azonban az eljáró bíróságnak mint megválaszolendő kérdéssel szembesülnie kellett volna, vajon amit tett korábban a császár, azaz még államfői minőségében, azzal kapcsolatban is megszűnt volna immunitása? Vannak, akik szerint – Paul Mevis és Jan Reijntjes szerzőpáros Gerd Hankelt idézik – füstbe ment volna II. Vilmos felelősségre vonása arra hivatkozással, hogy mentessége érintetlen maradt lemondásával a korábban államfői minőségében tett cselekedetei vonatkozásában. Mások, így Mevis és Jan Reijntjes azonban ezt kétlik. Szerintük, ha II. Vilmost sikerült volna az elé a bíróság elé állítani, amit kifejezetten miatta konstruáltak volna, meglehetősen kétséges, hogy azok a bírák, akik elfogadták jelölésüket e testületbe, a tárgyalást az elején abortálták volna. Álláspontjuk szerint egyáltalán nem valószínű, hogy a törvényszék II. Vilmos immunitására hivatkozott volna (illetve a hivatkozást megalapozottnak találta volna) mindazon cselekedeteket illetően, amelyeket a vádlott mint a Német Birodalom feje követett el.⁴⁹ E vélekedéssel kapcsolatban megjegyzendő evidenciaként, hogy természetesen egy nemzetközi bíróság bírója is köteles függetlenként eljárni, s csakis a jog előírásaira alapozhatja döntését, más szempontok nem befolyásolhatják. E bizonyos döntés meghozatalára azonban nem került, nem kerülhetett sor.

Fentiekhez hozzáfűzendő, hogy ha a parancsnoki felelősség elvét elfogadjuk,⁵⁰ az akceptálhatatlan lenne, ha a parancsok végső forrása immunitást élvezne.⁵¹ Márpedig a császár – névlegesen, az 1871. évi alkotmány szerint⁵² – a német fegyveres erők főparancsnoka címet is viselte.⁵³ A Reichsverfassung értelmében⁵⁴ minden német katona feltétel nélkül köteles volt az uralkodó parancsának engedelmeskedni.

Mindazonáltal az a 15 fős bizottság, amelyet a párizsi békekonferencia előkészítésének részeként azzal bíztak meg, hogy vizsgálja meg „a háború szerzői” felelősségre vonásának lehetőségét, jelentésében már 1919 márciusában leszögezte (ugyan nem egyöntetűen, de amerikai⁵⁵ és japán⁵⁶ fenntartásokkal):

⁴⁹ Mevis – Reijntjes: op. cit. p. 235.

⁵⁰ A parancsnoki felelősség elve szerint a katonai parancsnokot fő szabály szerint büntetőjogi felelősség terheli az alárendeltjei által elkövetett bűncselekményekért. Lásd ennek kibontását pl. az ICC Római Statútumának 28. cikkében.

⁵¹ Mevis – Reijntjes: op. cit. pp. 236-237; Steenhard, Rens: A Supreme Offence against International Morality and the Sanctity of Treaties: William II of Hohenzollern and the Treaty of Versailles. June 27, 2014. <https://www.peacepalacelibrary.nl/2014/06/a-supreme-offence-against-international-morality-and-the-sanctity-of-treaties-william-ii-of-hohenzollern-and-the-treaty-of-versailles/> (2019. 02. 03.)

⁵² Constitution of the German Empire. April 16, 1871. http://germanhistorydocs.ghi-dc.org/pdf/eng/518_Constitution%20Germ%20Empire_161.pdf (2019. 02. 07.)

⁵³ Lásd pl. II. Vilmos 1918. november 28-án kelt lemondó nyilatkozatában foglaltakat. „*I herewith renounce for all time claims to the throne of Prussia and to the German Imperial throne connected therewith. At the same time I release all officials of the German Empire and of Prussia, as well as all officers, noncommissioned officers and men of the navy and of the Prussian army, as well as the troops of the federated states of Germany, from the oath of fidelity which they tendered to me as their Emperor, King and Commander-in-Chief. [...]*” https://wwi.lib.byu.edu/index.php/Abdication_Proclamation_of_Wilhelm_II (2019. 02. 07.) Lásd továbbá: Pöhlmann, Markus: General Headquarters (Germany). In: International Encyclopedia of the First World War. 1914-1918 online. Last updated 08 October 2014. https://encyclopedia.1914-1918-online.net/article/general_headquarters_germany (2019. 02. 07.)

⁵⁴ Lásd a Német Birodalom 1871. évi alkotmányának 64. cikkét.

⁵⁵ A bizottság két amerikai delegáltja – Robert Lansing és James Brown Scott – különvéleményükben kifejtették, egy szuverén jogokat gyakorló államfő csak azoknak tartozhat felelősséggel, akik e jogokat egyetértésben – akár kifejezetten, akár hallgatólagosan – rájuk testálták. (Legalábbis jogi értelemben. Morálisan azonban, legyenek akár császárok, királyok, elnökök, az egész emberiség előtt kell, hogy feleljenek.) Lásd az 57. l. ábrázolt feltüntetett bizottsági jelentés 148. oldalát, valamint: The Trial of the Former Kaiser: The Letter to Holland – The United States’ Original Objections, p. 31. In: Advocate of Peace, Vol. 82. No. 1. 1920. pp. 30-31.

⁵⁶ A japán delegáltak – Mineitcuro Adatci és Sakutaro Tachi – kérték, töröljék a jelentésből a „beleértve az államfőket is” kitétel. Lásd az 57. l. ábrázolt feltüntetett bizottsági jelentés 152. oldalát, valamint: Neuner: op. cit. p. 350.

„[...] semmi nem indokolja, hogy a rang, bármilyen magas legyen is, bármiképp megóvhatná viselőjét a felelősségre vonástól [...]. Ez még az államfőkre is éppúgy vonatkozik. [...] Az ellenség államaihoz tartozók mindegyikének, bármilyen magas pozíciót töltöttek is be, beleértve az államfőket is, akik bűnösök a háború törvényeinek és szokásainak vagy a humanitás törvényeinek a megsértésében, büntető eljárás keretében felelniük kell.”⁵⁷

III. Állam- vagy kormányfők nemzetközi büntetőbíróóság elé állítása az első kudarcos kísérletet követően

Láthatjuk, II. Vilmos tervezett ám elmaradt felelősségre vonása nem teremthetett precedenst. Az még váratott tehát magára, hogy egy nemzetközi (büntető) bíróság⁵⁸ világossá tegye, hogy (volt) állam- vagy kormányfők nem hivatkozhatnak immunitásra, ha nemzetközi bűncselekmények elkövetésével vádolják őket. Miként alakult a későbbi jogfejlődés?

III.1. A nürnbergi és tokiói nemzetközi büntetőtörvényesékek

Amikor a II. világháborút követően Nürnbergben és Tokióban az első nemzetközi büntetőbíróóságok előtt lezajlottak a számonkérések, precedens ismét nem született arra vonatkozóan, hogy államfők is felelhetnek nemzetközi büntettekért.

Hitler esetében öngyilkossága akadályozta meg, hogy a világégés után a vádlottak padjára kerüljön. A törvényszék statútuma azonban leszögezte:

„A vádlott hivatali pozíciója, akár államfői tisztsége vagy felelős kormányzati posztja, nem mentesíti a felelősségre vonás alól, s nem szolgálhat büntetése mérsékléséül sem.”⁵⁹

Hirohito császárt viszont szándékkal nem vonták vádeljárás alá. Truman amerikai elnök ugyanis úgy vélte, hogy a népe által isteni eredetűnek tartott, istenként tisztelt császár, a

⁵⁷ Commission on the Responsibility of the Authors of the War and on Enforcement of Penalties. Report Presented to the Preliminary Peace Conference. March 29, 1919, pp. 116-117. In: The American Journal of International Law, Vol. 14. No. 1/2. 1920. Chapter III. pp. 95-154; Sulyok Gábor: Útkeresés a nemzetközi büntetőbíráskodásban. In: Fialat oktatók tanulmányai. 2003/I. Győri egyetemi kiadványok. Rejtjel, Budapest. pp. 10-11; A fenntartásokkal kapcsolatban lásd a jelentés II. és III. számú mellékleteit (Annex II. Memorandum of reservations presented by the Representatives of the United States to the report of the Commission on Responsibilities, April 4, 1919. pp. 127-152, Annex III. Reservations by the Japanese delegation, April 4, 1919. pp. 151-152), valamint Sellars: op. cit. p. 34.

⁵⁸ Jelen tanulmány csak a nemzetközi büntetőbíróóságokra fókuszál, de feltétlen szükséges megjegyezni, hogy a Nemzetközi Bíróság – azaz az ENSZ-nek nem természetes személyek büntetőjogi felelősségre vonásában, hanem államok közötti konfliktusok megoldásában kompetens bírói fóruma – 2002-ben a Yerodia ügyben deklarálta: az államfői, kormányfői, külügyminiszteri immunitás (Yerodia a Kongói Demokratikus Köztársaság külügyére volt) nem lehet akadálya annak, hogy joghatósággal rendelkező nemzetközi bíróság e személyek felelősségét is megállapítsa nemzetközi jogon alapuló bűncselekmények általuk történt elkövetése esetén. Arrest warrant of 11 April 2000 (Democratic Republic of the Congo v. Belgium), Judgment, 14 February 2002, I.C.J. Reports 2002, p. 26. para. 60-61; Lásd továbbá a szerzőnek az MTA Jogtudományi Intézetének szervezésében „A nemzetközi büntető igazságszolgáltatás kihívásai” címmel 2018. október 18-án megrendezett konferencián tartott „Állam- és kormányfői immunitás versus hivatali minőség irrelevanciájának elve a felelősségre vonáskor. Az Afrikai Unió kezdeményezése tanácsadó vélemény kérésére a Nemzetközi Bíróságtól” című előadása nyomán született – azonos című – tanulmányát, annak 4. fejezetét. Várható megjelenés: Állam- és Jogtudomány, 2019. (A továbbiakban: Csapó: op. cit.)

⁵⁹ Charter of the International Military Tribunal, 1945. Art. 7. <http://avalon.law.yale.edu/imt/imtconst.asp> (2019. 01. 24.) vagy a már ajánlott <https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%2082/v82.pdf> (2019. 01. 14.)

tennő⁶⁰ megbüntetése olyan népszerűtlen lépés lenne Japánban, hogy az veszélyeztetné az okkupációt, az országnak a (megsemmisítő vereséget követően visszaállítandó) politikai és társadalmi stabilitását alapjaiban rengetné meg.⁶¹ Douglas MacArthur tábornok – akinek rendelete hívta életre magát a Távoll-Keleti Katonai Törvényszéket – biztosította Hirohitót immunitásáról, cserébe, hogy a császár is biztosítja a béke megteremtését hazájában.⁶² Tény, hogy a tokiói törvényszék statútuma is elismerte, hogy a hivatali pozíció nem mentesíthet a büntetőjogi felelősségre vonás alól, ám „jótékonyan” az államfői tisztségre való expressis verbis utalás e dokumentumból – Nürnberggel ellentétben – kimaradt.⁶³ Tódzsó Hideki, Japán háborús miniszterelnöke azonban nem menekülhetett a számonkérés elől, a törvényszék halálra ítélte a volt kormányfőt.⁶⁴

Fontos a fentiekhez hozzátenni, hogy amikor a nürnbergi pereket követően az ENSZ Közgyűlés felkérésére a (nemzetközi jog kodifikációjával és fokozatos fejlesztésével megbízott) Nemzetközi Jogi Bizottság hét pontban összefoglalta a nürnbergi bíróság statútuma és ítéletei által elismert nemzetközi jogi elveket,⁶⁵ a szokásjogi erejüként – azaz minden állam által tiszteletben tartandóként – elismert ún. nürnbergi alapelvek közül a III. elv a hivatalos minőség irrelevanciáját hangsúlyozta. E III. nürnbergi elv szerint:

„Az államfői vagy felelős kormányzati poszt betöltése nem mentesíti a nemzetközi bűncselekmény alóli felelősség alól az illető egyént.”⁶⁶

III.2. A jugoszláv és ruandai nemzetközi büntetőtörvényszékek (ICTY, ICTR)

A nürnbergi (1945-46) és tokiói (1946-48) pereket követően egészen az 1990-es évekig kellett várni arra, hogy bebizonyosodjék, ha államfőt is terhel felelősség nemzetközi bűncselekmény elkövetéséért, nincs akadálya annak, hogy nemzetközi bíróság felelősségre vonja.

Slobodan Milošević volt az első államfő, aki nemzetközi törvényszék elé került nemzetközi bűncselekmények elkövetésének vádjával. Milošević hivatalban volt, amikor letartóztatási parancsot adott ki vele szemben az ENSZ Biztonsági Tanácsa által életre hívott

⁶⁰ Tamás Csaba Gergely: Jogalkotás a Meidzsi-korszakban (1868-1912). Tanulmány a kontinentális jogok japán recepciójának szükségességéről és menetéről, p. 1. In: Iustum Aequum Salutare, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Karának jogtudományi folyóirata, 2005/1. szám (on-line anyagok) pp. 1-10. <http://ias.jak.ppke.hu/hir/ias/20051sz/o1.pdf> (2019. 01. 24.)

⁶¹ Brands, Hal: The Emperor's New Clothes: American Views of Hirohito after World War II, p. 1. In: The Historian, Vol. 68. No. 1. 2006. pp. 1-28.

⁶² Penrose, Mary Margaret: The Emperor's Clothes: Evaluating Head of State Immunity under International Law, p. 89. In: Santa Clara Journal of International Law, Vol. 7. No. 2. 2010. pp. 85-144; Bix, Herbert P.: War Responsibility and Historical Memory: Hirohito's Apparition, p. 10. In: The Asia Pacific Journal, Vol. 6. No. 5. 2008. pp. 1-18. <https://apjif.org/-Herbert-P--Bix/2741/article.pdf> (2019. 01. 26.)

⁶³ Charter of the International Military Tribunal for the Far East, 1946. Art. 6. <https://www.jus.uio.no/english/services/library/treaties/04/4-06/military-tribunal-far-east.xml> (2019. 01. 24.) vagy a már ajánlott http://www.un.org/en/genocideprevention/documents/atrocity-crimes/Doc.3_1946%20Tokyo%20Charter.pdf (2019. 01. 14.)

⁶⁴ Totani, Yuma: The Case against the Accused. Chapter 11. In: Tanaka, Yuki – McCormack, Tim – Simpson, Gerry (ed.): Beyond Victor's Justice? The Tokyo War Crimes Trial Revisited. Martinus Nijhoff, Leiden – Boston, 2010. pp. 152, 161.

⁶⁵ Principles of International Law Recognized in the Charter of the Nürnberg Tribunal and in the Judgment of the Tribunal. Report of the International Law Commission, Second session, 1950. In: Yearbook of the International Law Commission, 1950. Vol. II. para. 97. http://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/draft_articles/7_1_1950.pdf (2019. 01. 26.)

⁶⁶ Kovács Péter fordításában. Kovács 2011: op. cit. p. 208. (736. pont)

Volt-Jugoszlávia Nemzetközi Törvényszék.⁶⁷ (Ellentétben II. Vilmostal, aki a versailles-i békeszerződés idejére már lemondott tisztségeiről.) A szerb-jugoszláv államfő letartóztatására és Hágába szállítására azonban csak bukását követően került, kerülhetett sor.⁶⁸ Ítélet perében végül nem született, ugyanis scheveningeni cellájában életét vesztette,⁶⁹ s így a vele szemben folyó eljárást megszüntették. A büntetőjogi felelősségét (az övét, s 160 másik, a dél-szláv háborúban háborús bűncselekmény, emberiség elleni bűntett vagy népirtás elkövetésével gyanúsított vádlottét)⁷⁰ megítélni szándékozó törvényszéket felállító státútum – 1993-ban – mindazonáltal leszögezte:

„A terheltet hivatalos tisztsége, akár állam- vagy kormányfői, vagy felelős kormányzati tisztsége sem menti fel a büntetőjogi felelősség alól, és nem szolgálhat a büntetést enyhítő körülményként.”⁷¹

A törvényszéknek Milošević perében született egyik döntésében a bírák pedig világossá tették, megítélésük szerint szokásjogi, azaz a nemzetközi közösség valamennyi tagját kötelező szabály, hogy:

„[...] államfők nem hivatkozhatnak hivatalos tisztségükre mint büntethetőségük akadályára olyan bűncselekmények esetében, amelyek a Nemzetközi Törvényszék joghatóságába tartoznak.”⁷²

Az ugyancsak a '90-es években, szintén az ENSZ BT által felállított, a ruandai népirtás elkövetőit felelősségre vonó nemzetközi büntetőtörvényszék, az ICTR státútuma 1994-ben szó szerint ugyanúgy rögzítette⁷³ az állam- vagy kormányfői minőség irrelevanciájának elvét, mint egy évvel korábban a jugoszláv bíróság alapító dokumentuma. E törvényszék előtt megtörtént az is, hogy egy volt miniszterelnököt genocídiumért, először e bűntett elleni egyezmény⁷⁴ 1948-as elfogadása óta, elítéltek. Jean Kambanda volt az első kormányfő, akinek – miután bűnösnek vallotta magát – egyéni büntetőjogi felelősségét nemzetközi bíróság népirtásért megállapította.⁷⁵

⁶⁷ 1999 májusában. ICTY. Indictment. The Prosecutor of the Tribunal against Slobodan Milosevic, Milan Milutinovic, Nikola Sainovic, Dragoljub Ojdanic, Vljako Stojiljkovic. 22 May 1999. Case No. IT-99-37. http://www.icty.org/x/cases/slobodan_milosevic/ind/en/mil-ii990524e.htm (2019. 01. 28.)

⁶⁸ 2000 októberéig volt hivatalban, s 2001 áprilisában tartóztatták le. Case Information Sheet. http://www.icty.org/x/cases/slobodan_milosevic/cis/en/cis_milosevic_slobodan_en.pdf (2019. 01. 28.)

⁶⁹ 2006 márciusában. Ibid.

⁷⁰ Infographic: ICTY Facts & Figures. <http://www.icty.org/node/9590> (2019. 01. 27.)

⁷¹ ICTY Státútuma, 7. cikk 2. pont. Lásd: Melléklet az 1996. évi XXXIX. törvényhez. A Nemzetközi Törvényszék Alapokmánya. 1996. évi XXXIX. törvény a volt Jugoszlávia területén elkövetett, a nemzetközi humanitárius jogot súlyosan sértő cselekmények megbüntetésére létrehozott Nemzetközi Törvényszék Alapokmányából fakadó kötelezettségek végrehajtásáról. A törvényszék státútumát az ENSZ Biztonsági Tanácsának 1993-ban kelt 827. sz. határozata tartalmazta. UN Security Council Resolution 827 of 25 May 1993. S/RES/827 (1993). [https://undocs.org/S/RES/827\(1993\)](https://undocs.org/S/RES/827(1993)) (2019. 01. 28.)

⁷² ICTY. Trial Chamber. Decision on Preliminary Motions. Prosecutor v. Slobodan Milosevic. 8 November 2001. point 31. http://www.icty.org/x/cases/slobodan_milosevic/tdec/en/1110873516829.htm (2019. 01. 28.)

⁷³ ICTR Státútuma, 6. cikk 2. pont.

⁷⁴ 1955. évi 16. törvényerejű rendelet a népirtás büntetékének megelőzése és megbüntetése tárgyában 1948. évi december 9. napján kelt nemzetközi egyezmény kihirdetéséről.

⁷⁵ Az ICTR 1998-ban, illetve 2000-ben mind első, mind másodfokon életfogytiglanra ítélte Kambandát, aki 1994 áprilisa és júliusa között volt a népirtás által sújtott ország miniszterelnöke. Ellene a letartóztatási parancsot 1997-ben adta ki az ICTR ügyésze. (Kenyában fogták el ugyancsak 1997-ben.) Lásd a törvényszék honlapját: <http://unictr.irmct.org/en/cases/ict-97-23>; a vádiratot: <http://unictr.irmct.org/sites/unictr.org/files/case-documents/ict-97-23/indictments/en/971016.pdf>; és a letartóztatási parancsot: http://www.worldcourts.com/ict/eng/decisions/1997.10.16_Prosecutor_v_Kambanda_2.pdf (2019. 01. 28.) Case

III.3. A Nemzetközi Büntetőbíróság (ICC)

A 2002 óta működő,⁷⁶ az ad hoc törvényszékek után immár permanens Nemzetközi Büntetőbíróság is vont már eljárás alá első számú állami közjogi „méltóságokat”.

III.3.1. Uhuru Kenyatta (Kenya)

Kezdjük a sort Uhuru Kenyattával, Kenya 2008 óta regnáló elnökével, akivel szemben a választásokat követő erőszakhullám során 2007-2008-ban történtek miatt indított eljárást az ICC 2010-ben, emberiesség elleni bűntett elkövetésével gyanúsítva őt, de esetében a bírák a vádpontokat nem erősítették meg, így a vádak visszavonták, az eljárást 2015-ben lezárták.⁷⁷

III.3.2. Laurent Gbagbo (Elefántcsontpart)

Laurent Gbagbóval szemben is, ugyancsak a választásokat követően (2010-ben és a következő évben) elkövetett emberiesség elleni bűntettek gyanújával indult büntetőeljárás az ICC előtt. Ő volt Elefántcsontpart elnöke 2000 és 2011 áprilisa között. 2011 novemberében adott ki az ICC vele szemben letartóztatási parancsot, a hónap végén ki is adták Hágába. Az ő letartóztatása tehát a hazájában történt rezsimváltásnak köszönhető, azaz ellene volt államfőként indult eljárás, nem volt már hatalmon. 2019 januárjában első fokon felmentették az ellene felhozott vádak alól.⁷⁸

III.3.3. Moammer Kadhafi (Libia)

Amikor az „arab tavasz” Líbiát is elérte, s az ENSZ Biztonsági Tanácsa 2011 februárjában az ICC elé utalta az észak-afrikai államban történtek kivizsgálását, Kadhafi vezette az országot, azaz ismét hivatalban lévő államfő ellen adtak ki letartóztatási parancsot, emberiesség elleni és háborús bűncselekményekkel vádolva őt. Kadhafi azonban egy lincselés következtében életét veszti, így vele szemben be kellett szüntetni az eljárást (2011 novemberében), tárgyalása nem kezdődhetett meg Hágában.⁷⁹

III.3.4. Omar al-Bashir (Szudán)

Nagy vihart ma a szudáni elnök, al-Bashir ügye kavart nemzetközi szinten.

A szudáni elnök esetében ugyancsak regnáló államfő ellen bocsátott ki letartóztatási parancsot az ICC 2009-ben, ő volt voltaképpen a sorban az első.⁸⁰ Kézre keríteni azonban

No. ICTR-97-23.

⁷⁶ A Nemzetközi Büntetőbíróság 1998-ban elfogadott alapító szerződése, a Római Statútum 2002. július 1-én lépett hatályba a szükséges számú (60 állam általi) ratifikációt követően. <https://www.icc-cpi.int/about> (2019. 02. 10.)

⁷⁷ <https://www.icc-cpi.int/kenya>; <https://www.icc-cpi.int/kenya/kenyatta> (2019. 01. 28.)

⁷⁸ <https://www.icc-cpi.int/cdi>; <https://www.icc-cpi.int/cdi/gbagbo-goude> (2019. 01. 28.)

⁷⁹ <https://www.icc-cpi.int/libya> (2019. 01. 28.)

⁸⁰ Kenyattát 2011. március 8-án idézték meg. <https://www.icc-cpi.int/Pages/record.aspx?docNo=ICC-01/09-02/11-1>; Kadhafi ellen 2011. június 27-én adtak ki letartóztatási parancsot. <https://www.icc-cpi.int/pages/record.aspx?uri=1099321>; Gbagbo letartóztatási parancsa 2011. november 23-án kelt. <https://www.icc-cpi.int/Pages/record.aspx?docNo=ICC-02/11-01/11-1> (2019. 01. 28.)

mind a mai napig nem sikerült. Holott számos olyan országban megfordult az utóbbi években, amely az ICC-t felállító Római Statútum részes állama, azaz utóbbiak vállalásuk alapján kötelesek lennének együttműködni a bírósággal, s ha területükön megfordul bárki, aki ellen a bíróság letartóztatási parancsot bocsátott ki, kötelesek lennének őt Hágának kiadni.

Ámde államfői mentességre hivatkoznak, mulasztásuk igazolásául. Legfőbb érvük: sértenék az államföket megillető immunitás elvét, ha hivatalban lévő állami vezetőket tartóztatnának le külföldi tartózkodásuk idején.

Omar al-Bashir ügyében mindazonáltal az előttünk álló hónapok változást hozhatnak. A 2018 őszén indult ENSZ Közgyűlés rendes ülészakának napirendi pontjai közé ugyanis az afrikai államok kezdeményezték felvenni annak megvitatását: kérjen a testület tanácsadó véleményt a Nemzetközi Bíróságtól Omar al-Bashir ügye kapcsán. A kérdés lényege, amelyre választ várnak a Nemzetközi Bíróságtól: megsérti-e a más forrásból eredő nemzetközi kötelezettségét a Római Statútum részes állama, ha tisztségében lévő államfőt tartóztat le s ad át a Nemzetközi Büntetőbíróságnak. A tanácsadó vélemény azt lenne hivatott tehát tisztázni, miként egyeztethető össze az államföket megillető immunitás szabálya azzal az elvvel, amelyet az ICC Statútuma is rögzít: bárkit felelősségre lehet, sőt kell, vonni, függetlenül attól, milyen magas állami tisztséget tölt be.⁸¹

IV. Záró gondolatok

Ha valóban megszavazza az ENSZ Közgyűlés az afrikai államok kérésére a Nemzetközi Bírósághoz fordulást, hamarosan tanácsadó véleményt kapunk a világszervezet fő bírói szervétől az imént említett dilemma – hivatali minőség irrelevanciájának elve versus állam- és kormányfői immunitás – feloldásáról.

Álláspontomat arra vonatkozóan, hogy miként dönthet a bíróság, miként foglalhat majd állást az esetleges tanácsadó véleményben, a 2018. októberi előadás időkerete, s így jelen tanulmány korlátai sem engedték kifejtetni. Más tanulmányban igyekeztem azonban e kérdést körbejárni.⁸²

A Nagy Háború lezárásának centenáriuma emlékező konferencián előadásom zárásaként diáim végére egy-egy karikatúrát választottam, a 2010-es évek derekáról, s az 1910-es évek végéről. E 100 év különbséggel született gúnyrajzok egyike al-Bashirt ábrázolja napjainkban, amint a Római Statútum egyik részes állama, a Dél-afrikai Köztársaság egy politikusának lebernyege alá bújik, miközben e kormányon lévő pártvezető épp bejelenti az ICC előtt (a falak al-Bashir körözési plakátjaival kitapétázva), hogy nem akarnak többé e klub tagjai lenni. A karikatúra felteszi a kérdést: vajon rejtegetnivalója van az ICC-ből való kilépést fontolgató Dél-Afrikának.⁸³ A másik, 1918-ban született kép kísértetiesen hasonlít 21. századi utódjára. Előbbin II. Vilmos bújik a Hollandiát jelképező asszonyosság szoknyája mögé, miközben Anglia és Franciaország megszemélyesítőiként két rendőr közeledik fenyegetően feléjük. Vilmos odasúgja az őt rejtegető Hollandiának: „Bátorság! Sosem hagylak el”.⁸⁴

⁸¹ Request for the inclusion of an item in the provisional agenda of the seventy-third session. Request for an advisory opinion of the International Court of Justice on the consequences of legal obligations of States under different sources of international law with respect to immunities of Heads of State and Government and other senior officials. Letter dated 9 July 2018 from the Permanent Representative of Kenya to the United Nations addressed to the Secretary-General, U.N. Doc. A/73/144. 18 July 2018. <http://undocs.org/en/A/73/144> (2019. 02. 10.)

⁸² Csapó: op. cit.

⁸³ Findlay: SA consider ICC withdrawal. Something to hide? 12 October 2015. <https://www.enca.com/cartoon/findlay-sa-consider-icc-withdrawal-something-hide?page=152> (2019. 01. 29.)

⁸⁴ WW1 cartoons from Punch magazine by Leonard Raven Hill. <https://punch.photoshelter.com/image/I0000Gyhjq4nK6JQ>; <https://guide.alibaba.com/shop/photo-wanted->

Al-Bashirt ugyan nem bújtatja most úgy a Dél-afrikai Köztársaság, mint Hollandia annak idején II. Vilmost, hiszen a szudáni elnök 2015-ben pusztán egyszer fordult meg Johannesburgban egy, az Afrikai Unió által szervezett csúcstalálkozón, ahonnan aztán – a nemzetközi közösség egy részének mély felháborodására – sértetlenül távozatott. (Dél-Afrika ezt követően nem sokkal jelentette be, hogy kilép az ICC Római Statútumából, ámde e döntéstől végül visszatáncoltak.) A két szituáció közötti párhuzam mégis szembeötlő.

Al-Bashir ügye ma hasonló mérföldkő lehet, mint amilyen lehetett volna az I. világháború után II. Vilmos pere. 100 évvel korábban nem sikerült arról bizonyoságot tenni, elsősorban Hollandia ellenállása okán, hogy felelősségre vonható-e államfő nemzetközi bűncselekményért. Mára már tudjuk, nincs akadálya annak, hogy állami vezetők nemzetközi bíróság elé kerüljenek. Al-Bashir pere most azt is tisztázhatja, vajon az államok kötelesek-e a ma funkcionáló Nemzetközi Büntetőbíróságot úgy is segíteni, hogy akár hivatalban lévő államfőt tartóztatnak le, ha megfordul az ICC által kézre keríteni kívánt személy – lett légyen elnök, uralkodó, bárki – területükön.

Megítélésem szerint egyébiránt se a Dél-afrikai Köztársaság, se a Római Statútum többi részes állama, amelynek az utóbbi években megfordult al-Bashir a területén, nem hivatkozhatott volna a szudáni elnök immunitására, s ki kellett volna adniuk a hágai testületnek a hivatalban lévő államfőt. Kérdés, ha annak idején Hollandia átadta volna a Szövetségeseknek II. Vilmost, vajon hogyan alakul a nemzetközi büntetőjog fejlődése, előrébb járnánk-e most, ha sikerült volna a nemzetközi büntetőjog alapjait már akkor, a „Nagy Háború” után lefektetni. E kérdés azonban történelmietlen, maga a történelem másképp alakult.